

Uloga Jurja Dalmatinca u povijesti naše kulture

Izvorni znanstveni rad

Zadarski kraj u kojemu je Juraj Dalmatinac rođen, imao je mnogo prije njegove pojave uspjela likovna ostvarenja. Na rimskim ruševinama Jadere i None, pa i diljem čitave primorske Hrvatske, podignute su od IX stoljeća predromaničkim slogom male i velike crkve različitih tlorisa i raščlanjenih oblika, popunjene kamenim namještajem s pleternim ukrasom ili plitkoreljefnim likovima živih bića. Budući da ta baština svojom samosvojnošću, ali i osebužnošću zauzima posebno mjesto u razvitku evropske umjetnosti od početka srednjega vijeka, zarana je potvrđen naš doprinos usponu likovne kulture starog kontinenta. U romanici, on se nastavlja monumentalnim graditeljstvom te svim ostalim vrstama plastičke djelatnosti od kamene skulpture preko drvorezbarskih i zlatarskih proizvoda do slika na drvu ili zidnih slikarija po raskošno opremljenim svetištima. Usporedo se razvijala gradogradnja oblikujući životna središta uspona srednjovjekovne kulture Dalmacije kojoj su i slikoviti krajolici oplemenjeni mnogim spomenicima u slobodnome prostoru. A u zaokruživanju tih pojava, bjelodanih iskaza kulturnog rasta, uz imena učenih ljudi koji pisanom riječi potvrdiše svoju ulogu poput Tome Arhidakona u Splitu, biskupa Treguana u Trogiru kroz XIII stoljeće, ili rapskog biskupa Jurja Kostice, zadarskog nadbiskupa Nikole Matafara kroz XIV stoljeće, te svjetovnjaka ljetopisaca od Miha Madijeva do Pavla Pavlovića, odskaču imena domaćih likovnih pregalaca Buvine, Radovana, Mavra, Mihoja i brojnih drugih. S obzirom da ovi na polju plastičkih umijeća, kao i slikari iz splitske romaničke škole i zlatari iz zadarsko-ninskih romaničko-gotičkih radionica uz mnoge neznane graditelje i kipare, drvorezbare i freskiste od Raba do Dubrovnika dostižu sve odlike suvremene zapadnjačke umjetnosti, očigledno je likovno izražavanje na našoj obali najjasnije iskazivalo uspjele težnje sredina i žitelja istočnojadranskog prostora.

U same vrhove tih zbivanja neosporno je unišao graditelj i kipar Juraj Matijev, i to u doba kad se predaje i iskustva iz prošlosti vrlo djelotvorno ugrađivalo u temelje novih stremljenja. Utoliko je njegova uloga neumornog stvaraoca, koji se školovao u naprednijoj Italiji, ali se nije odrodio od domovine, značajnija. Stjecajući radom u Mlecima ugled i imetak, oženio se kćerju drvodjelca Grgura iz Senja, nastanjenog u tom gradu, gdje su boravili mnogi naši ljudi, pa se i Juraj čvršće vezao uz pripadnike svoga roda. Punu svijest o tome dokazao je i svojim umjetničkim imenom, bu-

dući da ga kao povratnika odmah znamo pod naslovom »Dalmaticus«. Tako se sam potpisuje u kamenu građevini s kojom ostade vezan čitava života; tako ga navode javni bilježnici potvrđujući mu djelovanje; tako zapisuju stari pisci hvaleći mu djela. Može se, dakle, s jedne strane, pretpostavljati da je u tuđini već prije godine 1441. bio poznat pod tim imenom, te da ga je, s druge strane, uvjeren u svoju veličinu i dičan na dotadašnje zasluge i pun samopouzdanja, zadržao među svim Dalmatincima u njihovoj i svojoj zemlji. Zajedno sa svojim znanjem, sa svojom željom da pomogne uzdizanju rodnoga tla, prenio je i nadimak pod kojim su ga, čini se, već znali u svijetu štujući mu porijeklo.

Osobni osjećaj zavičajnosti potvrdio je ne samo odlukom o dolasku u Šibenik, kad je kao već provjereni graditelj udovoljio pozivu sunarodnjaka napustivši stečeni dom u najbogatijem jadranskome gradu, nego i u onim slučajevima kad se kasnije stavljaao na raspolaganje dalmatinskim zajednicama da mimo ugovorenih obveza ili izravnih dobitaka, savjetima i na druge načine potpomaže njihov napredak. Poznato je da je u samome Šibeniku, gdje od preseljenja iz Mletaka stalno živi s obitelji, nadgledao dizanje pojedinih općinskih građevina — utvrda ili bunara od opće koristi, procjenjivao vrsnoću drugih umjetničkih djela — zlatarskih i slikarskih, a i kamenarskih proizvoda itd. Ta je zaduženja prihvaćao kao časni sudionik javnog života srednjovjekovne komune, prava ličnost koja je spoznavala svoje sposobnosti i koja je svestranijim zalaganjem od neposrednog likovnog stvaranja kojemu se posvetio nastojala i uspjela ostvariti svoj nemali udio u vremenu i prostoru. Priklonio se drevnim središtima umjetničkog razvitka — Zadru, Splitu i Dubrovniku, pomagavši osobito najmlađemu primorskom gradu Šibeniku, a začudo preskočivši Trogir, razgranao je djelatnost po svim važnijim naseljima na obali. U njima je podupro dostojanstvo plemstva i crkvenih uglednika, ali i uzdizanje građanstva kojemu je sam pripadao, upotpunio razvitak svjetovne i obogatio htijenja vjerske umjetnosti dokazujući višestranost svojih likovnih pregnuća koje prenosi i u tvrđavno graditeljstvo a posredno ili neposredno i u gradogradnju.

Pritom se donekle podređivao mjesnim prilikama, povinjavao uvjetima burnoga doba, pa u Dubrovniku stupa u državnu službu građevinarskog protomajstora, u Pagu djeluje kao građevni poduzetnik i projektant

glavnih gradskih zgrada, vjerojatno planirajući čitavo novo naselje. Drugdje je sklapao ugovore za kiparska i arhitektonska ostvarenja, privatne i javne namjene, što mu sve po različitosti sadržaja omogućuje traženu širinu izraza. Kroz tridesetak godina Juraj mijenja boravišta i zaposlenja, službovanja i radilišta, odabire raznovrsne zadatke izražavajući svoju slojevitost vještini i stvaralački nemir koji ga gone da se neprestano suočava s novim problemima sadržaja i oblika. Tako izgrađuje svoj osobni stil, prepoznatljiv po snazi nadahnuća i unutarnjoj izražajnosti, premda uklopljen u okvire vladajućeg sloga iz žarišta umjetničkog rasta XV stoljeća, koje je obišao i poznao. Njime progovara kao predani stvaralac koji prihvaća ponude, sluša nagode i udovoljava prohtjevima naručilaca, no iznad svega provodi osobiti i samosvojni način plastičkog izražavanja prožet dubokom doživljajnošću u obradi kamene građe, kojoj podaje život, i obuzet težnjom ispitivanja novih arhitektonskih oblika ili rješavanja prostornih i građevnih odnosa. Svoje ljudsko iskustvo, plod bezbrojnih susreta i motrenja, također je prenio na galeriji isklesanih glava u kojima ponajbolje dokazuje pronicanje psihologije ljudi oko sebe. U mnogo čemu, dakle, njegova umjetnost ima općepovijesno, a i internacionalno značenje svojstveno XV stoljeću.

Osobito je pak važno da je Juraj svojim radom opredmetio probrane težnje zajednice i pojedinaca koji su u quattročentističkoj Dalmaciji širili svoje duhovne i likovne poglede. Zapravo je mnogima koji onda nastojahu učvrstiti svoj društveni položaj pomogao da svrsishodnije osmisle i iskažu svoje povijesno življenje. Pri tom su produbljivali navike građenja uznositih palača, oplemenjivanja crkava i bogaćenja općinskih zdanja, te oblikovanja svojih i svetačkih grobnica hoteći ih učiniti što ljepšima upravo uključivanjem najistaknutijeg umjetnika. Očigledno je, dakle, on sasvim urastao u sredine kamo je zalazio na poziv voditelja društvenoga i političkog života, tih najimućnijih ili najprobojnijih ljudi okrenutih neposrednoj okolini, ali sve više i općim vrijednostima ondašnjeg svijeta, koji je zbacivao oglodale okove. Pred njima je Dalmatinac na različitim zadacima zadržao svoj natprosječni izraz i samosvojnu umjetničku moć, pa nema sumnje da raznorodni slojevi njegovih uzdržavalaca bijahu dorasli pobudama i shvaćanjima koje je pronosio. Mogli su, uostalom, biti i sretni da se u doba svekulturnog preporoda među njima našao jedan tako nadobudan i vrstan likovni stvaralac. A upravo zahvaljujući međusobnom im sporazumijevanju on je mogao najprilicnije razviti svoju višestranost i opečatiti uspon hrvatske umjetnosti sredinom XV stoljeća. Vezujući se poglavito uz one napredne krugove koji se naprezahu ostaviti vidan biljeg svog postojanja, koji su se razmjerno raskošnim zalozima željeli istaknuti u svojim sredinama, ujedno je najuspješnije potvrđivao sebe samoga. Učinio je to na način u kojem je trijeznom odvagnutošću stvorenih oblika, skladnim slogovnim građenjem ili pronicavim rezanjem kamena, otklanjao mnogo toga suvišnog i jedva sprežući porive nabujalog temperamenta sve svodio na bitno, jasno i čvrsto u likovnom pogledu.

Moglo bi se kazati da to bijaše u njegovoj ljudskoj naravi, jer se izravno potvrdilo kako u njegovu svakodnevnom samopouzdanom nastupu pred okolinom, tako u trajno napregnutome radu. Duboko je doživljavao svu punoću života oko sebe osluškajući bilo vremena i prostora, a nadarene prirode, umio ih je u svoje djelo prenijeti sa puno strasti, zadržavši urođeni osjećaj za

mjeru kao osobitu vrsnoću. Odlučnost je pak pratila gotovo svaki njegov životni korak, pa se odrazila i u smionim arhitektonskim zamislima ili graditeljskim zahvatima, u snažnim potezima dljeta ili odrešitim razradama svježih plastičkih sadržaja. Ponegdje je čak dopustio maha razigranosti svoje ruke, a ponegdje progovorio iznenadujućom maštovitošću svoga nadahnuća. Utoliko je nedvosmisleno postigao konačne predodžbe onoga doba ne samo o umjetniku stvaraocu nego i obrazovanom sudioniku rasta primorske pokrajine u jeku humanističkog pokretanja. U njegovu doraslost tome ne treba sumnjati jer se kao graditelj suočavao sa složenim tehničkim problemima, a kao kipar ponirao u zapretne povijesne i vjerske sadržaje. Postao je oličenje istančanih htijenja opovrgavajući skučenost mogućih okvira na razmeđi starog i novog doba u jednom naizgled zabačenom kraju probuđene Evrope. Za razliku od učenih suvremenika usredotočenih na književni ili misaoni rad, on je tragom još srednjovjekovnih obrtnika klesao sam, a poput svojih prethodnika danomice gradio. Sveukupni opseg njegovih pothvata kazuje nam, međutim, kao da je trajno radio do granica iscrpljenja sa začudnom poduzetnošću, nezamislivom bez odgovarajućeg napona duha i svijesti. U nju je, osim crtanja planova i rezanja modela za graditeljske i kiparske izvedbe, najčešće vlastoručne, uključio i nadzor branja kamena u kamenolomima, upravljanje gradilištima s mnogobrojnim suradnicima i pomoćnicima da ga nitko u nas prije ili poslije uopće nije dostigao. Ujedno se upuštao u trgovačke poslove ili posredništva pokazujući spretnost ekonomskog gospodarenja. A kao što je na općem planu prospješio i utvrdio veze i dodire hrvatskih gradova s prekomorskim središtima, tako je u zatvorenim općinskim jezgrama saobraćao s najobrazovanijim mjesnim krugovima. Zato treba podvući da Dalmatinac višestruko utjelovljuje kulturu svog vremena, djelotvorno sudjelujući pri uklapanju Dalmacije u suvremena gibanja na Sredozemlju.

Inače je Dalmatinac sadržajno obogatio i odavno utrata kretanja koja su u XV stoljeću održavali neki vodeći naši umjetnici poput prethodnika mu Blaža Jurjevog, najboljeg našeg slikara internacionalne gotike, a usporedno s njime i prvaci gotičko-renesansnog slikarstva na istočnome Jadranu, pogotovu u južnim dijelovima, Lovro Dobričević, te kasnije Nikola Božidarević. Donekle su srodnu sudbinu dijelili i neki dalmatinski umjetnici s kojima bijaše tješnje povezan, pa i kamenari iz najužeg kruga njegovih suradnika kao Ivan Pribislavljić i drugi. Većina od njih, spoznavši svoju nadarenost, u mladosti je odjedrila u Italiju, gdje su imali veće mogućnosti da je oplode i razvijaju, ali su se nakon stjecanja znanja kao izgrađeni majstori vratili u domovinu, te ovdje postigli punije priznanje i uspjeh. Tek su tu našli odgovarajuće mjesto, ispunili svoju povijesnu ulogu, dokazanu brojnim dokumentima kojima im pratimo stvaralaštvo, dok u tuđini ostajahu mahom nepoznati pa im ne otkrismo djela niti im uspješmo pratiti putanje, unatoč više-manje projašnjenim izvorštima. Tako je to bilo i s Jurjem, koji se i po tome neposrednije uklapa u prošlost južnoslavenskih krajeva postajući gotovo nosilac njihova vjekovnog položaja.

Ipak za njega ima povoda da ga poistovjetimo s onim maestrom Giorgiom Schiavom, o komu se pohvalno izrazila vojvotkinja Batista Sforza, žena čuvenog Federika od Mantefeltre, obećavajući ga poslati općini Siene. Ako je to zaista on, onda je možda radio i u

Gubiju, iako tamo kao ni u Riminiju, Padovi, Raveni, Urbinu i Urbaniji, gdje sve pominjahu njegove odlaske, nisam uspio prepoznati njegovih osvjedočenja. Dok ta traganja svakako treba nastaviti sa više pomnje negoli su to činili strani stručnjaci, ne poznavajući podrobnije izraz našeg kipara, razložiije se uz njega vezuje bilješka G. Vasarija o nekom Schiavoneu »che fece assai cose a Venezia«. Stoga je očekivati da će istraživanja za Jurjevim tragovima u arhivima i spomeničkoj baštini uroditi još potpunijim plodom i pravilnijim zaključcima, jer smo iznad svega sigurni u njegovo tamošnje djelovanje. Nedvojbeno je on uspješnije od drugih Dalmatinaca izgubljenih po Italiji (da ne spominjemo one koji stekoše opravdanu slavu), dao svoj doprinos apenijskoj umjetnosti. Tim uvriježenim vidovima povezivanja nasuprotnih zemalja, posebno je u Ankoni podao zamjernu, dotad nedostignutu širinu i živost to više što je za sobom bio povukao A. Alešija, I. Pribislavljića i druge dalmatinske suradnike. Učestalim poduzimanjima u tom smjeru, ali i povratnim obilascima kulturno moćnijih naših središta, ukazao je na neraskidivo jedinstvo jadranskog podneblja.

Ako se možda dokažu navedene pretpostavke o mogućem njegovu prisustvu na važnim dvorovima humanističke Italije, ili boravku u žarištima kulturno-umjetničkog razvitka preporodnog razdoblja, još će se više uzdići njegova povijesna uloga. Ona je to značajnija što pripada vremenu koje je sigurnim mjerilima procjenjivalo likovnu sposobnost pojedinih majstora. Stoga treba pozornije provjeriti da li se sve pohvale talijanskih pisaca odnose baš na njega, što bi bilo vrlo važno za opće priznavanje ovog graditelja i kipara u evropskoj povijesti umjetnosti. U prilog tome uočljivi su sudovi ankonskih, suvremenih i kasnijih ljetopisaca o njegovim djelima. A za nas nema sumnje da je Juraj, osim svega, kao putujući umjetnik kulturno ojačao cjelovitost naše čitave obale. Podvucimo u ime toga da je tadašnji razvitak graditeljstva i kiparstva u priličnoj mjeri bio ozračen ponajviše njegovim utjecajem. Njegov rječnik pronose učenici i pomoćnici iz Šibenika i Paga, dalje razvijaju suradnici i sljedbenici u Splitu, Trogiru i Zadru, a usvajaju ga pripadnici dubrovačko-korčulanskih radionica od Cavtata do Hvara. Posvuda se u primorju mogu vidjeti oblici koje je on jednom usavršio, osobito oni dekorativni u arhitektonskoj plastici, ali i cjelovitiji iz graditeljske baštine. Time je Dalmatinac bitno nadišao i sve srodne, za našu kulturu zanimljive pojave umjetnika putnika i povratnika, jer je sigurno čuveniji od svih bio tražen u mnogim mjestima, pa i na obje obale. Iz Ankone opet su nastavljači njegovih zahvata prenijeli izravni majstorov utjecaj u druge gradove srednje Italije. Danas nam je sve to shvatljivije, jer smo uvjereni da je on ne samo pratio suvremena likovna posegnuća i dostignuća nego se po nadarenosti vinuo vrhovima ondašnje umjetnosti. Njegovom zaslugom čak se matica kamenarskih umijeća na Jadranu prebacila u Dalmaciju, i ovo je primorje nakon Radovana na pragu gotike još jedanput na njenom izmaku uspostavilo ravnotežu s gornjim razinama arhitekture i skulpture na zapadu.

Povrh svega, Dalmatinac je u punom smislu bio čovjek ne samo svog vremena nego i svojeg prostora. U jadranskoje okružju za njegova života, od petog do osmog desetljeća quattrocenta nije mu bilo premca. Pratio je mnoga zbivanja i usmjeravao svoja kretanja iz Zadra u Italiju, iz Mletaka u Šibenik, odatle u Split i Zadar, potom u Ankonu i Dubrovnik, prema gornjojadranskim

otocima i srednjotalijanskim gradićima, sve do Rima. Uživio se, dakle, u prilike ondašnjeg života čitava jednog područja koje je opstajalo kao cjelina ustrajući u vjekovnom kulturno-umjetničkom usponu unatoč političkim rascjepima, povremenim sukobima i otvorenim neprijateljstvima, društvenoj raslojenosti i etničkoj podvojenosti, ekonomskoj nejednakosti, te prolaznim nedaćama. Prihvatio je više one nužne susrete i mirenja negoli suprotstavljanja starih i novih shvaćanja, podgradio prepletanje ukorijenjenih predaja i osvježavajućih novosti, što će obilježiti čitav njegov opus u koji ih je uspješno prenio. Stoga je nužno podrobnije proučiti sve dokumente o Jurju, e da bi se sastavila što cjelovitija slika o личности koja je posjedovala znatne vrline. Osobito ih je kroz plastički izraz samouvjereni i slobodno iskazivala u predanome djelovanju, a podjednako u običnom ponašanju, trijeznom ophođenju sa suvremenicima. Zapravo bi nam kao povjesničarima trebalo da bude cilj da ga što potpunije i svestranije promatramo kao istaknutog sudionika jednog osebnog razdoblja dočim smo voljni da s udivljenjem raspravljamo o njegovoj ostavštini. Zastalo ćemo na taj način bolje razumjeti i njegovu likovnu vrsnoću koja nije samo plod nekih bezličnih »stapanja stilova«, golih »utjecaja sredina«, pukih »ogleđa vremena« itd. Zato bih se i založio da, ako ne već na ovome skupu, a ono u neko dogledno vrijeme, pokušamo na širi način osvijetliti umjetnika u čast koga se sastadosmo.

Možda nametljiv u svakodnevnom životu, Juraj bijaše predan radu čak više negoli su mu okolnosti i prilike dopuštale. Polet kojim je prilazio različitim zadaćama, ostavljajući ih ponekad čak nedovršene, pokazuje da zrada nije bila jedini pokretač njegovih snaga. Zato nam je svaki podatak o njegovim danima i godinama, putovanjima i poslovanjima podjednako dragocjen kao i raspoznavanje svakog moguće novog djela ili vrednovanje i tumačenje već poznatih. A njih je, znamo to vrlo dobro, toliko mnogo da je nadišao sve moguće ograde i razmjere dalmatinske prošlosti. U samih prvih nekoliko godina na apsidama šibenske katedrale, uz krstionicu, učinio je i sklesao toliko koliko bi drugima bilo dovoljno za čitav život. A nema sumnje da je sam sve projektirao i smišljao, trajno nazočan na gradilištu uz unajmljene radnike i k tome usredotočen na vlastoručno kiparenje. Jednako u Splitu stvorio remek-djela optočena skulpturama koja iziskivahu svakodnevni mu osobni rad s dlijetom. Podrazumijeva se, dakako, da je posvuda okupljao sposobne radnike imajući čvrsto izgrađena mjerila njihova odabiranja među mnoštvom prosječnih kamenara. Uvjereni smo pak da je njihov umjetnički doprinos neznatan jer ostade prilično zatajen na većini ostvarenja, a onaj čisto tehnički izvedbeni nije dostizao granica likovne obrade, a kamoli razrade djela. I zato naglašavamo da je kontinuitet napredućeg stvaranja ono što uzdiže njegovu pojavu, baš kao što ispunja sadržajem i vrijednošću prošlost prostora u kojem je živio. Od svega nam se i čini najvažnijim da je Juraj svojim djelotvornim posegnućima učvršćivao glavna kulturna gibanja u vremenu i prostoru koji bi nam bez takvih ispunjenja izgledali kudikamo razlomljeniji i rastresitiji. Stalno u službi pokrajinskog društva Dalmatinac je poslodavcima pomogao da dorade svoj lik i oplemene svoje biće, kao što su oni njemu zauzvrat omogućili da učvrsti svoje povijesno i umjetničko značenje.

To se značenje krajnje svodi na plastičko djelovanje, opredmećivanje probranih duhovnih sadržaja i društvenih spoznaja, čime su svladavane mnoge proturječnosti

epohe ili neprilike gospodarskih i političkih događanja u ondašnjoj Dalmaciji. Prema tome, ovaj za naše uvjete vrhunski umjetnik ispunjuje vjerojatno najtemeljitiiju i najpostojaniju nit domaće prošlosti. Ona se odnosi na građenje okvira za svakidašnjicu, a kroz Jurjevo djelo predstavlja izravno podizanjem crkava, palača i utvrda, te oblikovanje skulptura u njima i na njima. Bilo je, dakako, u biti malogradskih sredina da se trajnim stvaralaštvom opiru svim nedaćama i tako uzdignu svoja samopotvrđivanja, ali je Dalmatinac u to unio likovne vrijednosti koje se vezuju uz domete politički i gospodarski znatno središnjih sredina. Zapravo je rodnome tlu približio mnoge vrijednosti koje je osobno poznao i prihvatio iz svojih boravaka u Italiji. S tim zalogom privukao je brojne istorodne djelatnike, koji su odreda zaostajali za njime u umijeću, te stvorio podlogu za daljnji, posljednji procvat dalmatinske umjetnosti. Zato je važno dokučiti na koja je sve zbivanja odgovarao ne samo svojim djelom nego i svojim djelovanjem. I s kime se sve i pri kakvim društveno-političkim okolnostima sretao kad je stjecao pogodnosti da ostvari svoja pregnuća. Sjetimo se da se samo u Šibeniku dugo ophodio sa starim biskupom Šižgorićem oblikovavši mu i lik na grobnoj ploči, da je bio obiteljski vezan sa slikarom J. Čulinovićem i klesarom Ivanom iz Venecije, da je poznao splitskog kanonika drvorezbara J. Petrovića, slikara D. Vuškovića i brojne majstore umjetnih obrta a da mu je radove isticao F. Vrančić upuštajući se u teorijska razmatranja o arhitekturi. U Zadru se odazvao nadbiskupu Valaressu, u Pagu prišao biskupu Palčiću koji nakon dugogodišnjeg šibenskog poznanstva postade glavnik crkve u Osoru, gdje je Juraj saobraćao i s gradskim knezom. U Splitu je radio za moćne i ugledne Papaliće, te druge patricije, a bogati građani neplemenitog roda poput Ivana d'Augubija, došavšeg iz Italije, povodili su se za njegovim rješenjima pri gradnji svojih palača. Tu je surađivao ne samo sa članovima najistaknutijih plemićkih obitelji kao što bijahu Marulići, nego i s bosanskim vitezom Restojem koji slovi kao darovatelj Arnirrove kapele, a Juraj mu iskleša grb na kući, koji mu bijaše dala općinska uprava otvarajući se unutrašnjosti zemlje. U Dubrovniku je smijenio čuvenog Toskanca M. Michelozzija na dužnosti graditelja u službi vlade jedinog našeg grada-države, s kojom se umio u svemu bolje dogovoriti. Očigledno je, dakle, kao izvršilac određenih težnji i promicatelj određenog ukusa ušao u krugove voditelja svekolikog života Dalmacije, bio povezan sa stupovima ondašnjeg društva. Naročito je i posvuda bio u dodiru s visoko obrazovanim članovima općinskih uprava, od gradskih bilježnika kao prvih poznavalaca humanističkih nauka do onih načelnika i knezova koji su o napretku rasuđivali s modernim gledištima. I nema sumnje da je na njih utjecao barem onoliko koliko je u izvršenim narudžbama izrazio svoju volju, dostatnu — kao što znamo — da obilježi glavninu umjetnosti XV stoljeća u pokrajini.

Očigledno je osebnost likovne objave Jurja Dalmatinca odgovarala značenju njegove povijesne pojave. Slijedno tome on danas doživljuje ono što nije dočekao ni jedan od naših starih umjetnika. Pošto je o njemu napisano bezbroj stranica stručnih prikaza i znanstvenih studija, računajući i desetak posebnih knjiga, o njegovoj ostavštini svoje će oglede odjednom iznijeti petnaestak istraživača. Prilika je to da se razmotri toliko dosad nedohvaćenih pitanja, da se iznesu svježiji pogledi na njegove u tu svrhu višestranu proučene radove, da se

predoče nove spoznaje i uvjerenja o umjetniku koji nas već godine i godine zanima u mnogim vidovima i planovima. Pošto su mu važnost uočili pioniri pisanja o našim starinama i proučavanja izdašnih arhiva, a djela vrednovali iskusni teoretičari evropske umjetnosti poput D. Freya, još jednom se suočavamo s umjetnikom koji je, umrijevši pred nekih petsto godina, ostao trajno živi izazov našoj znanosti, iznimno postojani zalag naše povijesti. A dok su ga i kao takvog vrednovali prvi sastavljači povijesno-umjetničkih pregleda i sinteza, naglašavajući mu vrsnoću, na tragu A. Venturija i predstavnika bečko-njemačke znanstvene škole, on je neopravdano zastavljen od brojnih novih pisatelja koji se općenito oglašuju na južnoslavensku baštinu preskačući rezultate rada ovdašnjih pokoljenja stvaralaca. U tom vidu samostalnim i u mnogome izvornim ostvarenjem postigao je ono što s ponosom ponovo ističemo: Jurjevima posredovanjem dokazana je mogućnost dalmatinske pokrajine da slijedi i promiče gornje domete likovnih shvaćanja i postignuća u prijelomno doba zapadnjačke umjetničke prošlosti.

Zbog svega toga nužno je čvršće ispitati kako je točnije tekao i što je sve značio Jurjev prvotni boravak u Italiji, od koga je primio pouke, čija je iskustva prihvaćao. I na temelju čega bijaše stekao ugled prije godine 1441, kakva li je sve dotad djela stvorio? Što li je uopće radio unutar ili pored radionice Mlečana Bon, je li se zbilja suočio s Donatellom i u kojim okolnostima se presreo sa M. Codussijem, pošto s njihovim djelima pokazuje nedvojbene srodnosti? One su zasad sigurnije od veza s Niccolom dell'Arca, Pisanellom, pa čak i Lauranom, ali su neki i na njih upozoravali, pa smo to dužni proučiti unutar mnogih zagonetaka o Dalmatincu na Apeninskom poluotoku. U samim Mlecima kao nesumnjivo glavnom poprištu obrazovanja Jurjeva izraza, nije načinjen posve zadovoljavajući i jasan popis njegovih ostvarenja, pa je to polje istraživanja nesumnjivo najzanimljivije. Ali i s Jurjem u domovini još uvijek ima dosta otvorenih pitanja. Bijaše li uistinu prišao izučavanju rimskih spomenika, dok je arheologija svugdje još bila u povojima, ili je umjesto izravnih oživljavanja antičkih iskustava svojim potrebama i pogledima podvrgao srednjovjekovno nasljeđe iz antike? U kakvu li je dodiru bio sa suvremenim književnicima, a koliko se povodio za književnim, povijesnim ili vjerskim sadržajima stekavši uvid u takve mjesne predaje i suočivši se s njihovom likovnom obradom? Kakve li je sve nacрте poput većine umjetnika donio sa sobom iz mjesta školovanja, a koliko se sve osvrtao na raznorodnu spomeničku baštinu u primorskim gradovima? I ono ključno u vezi sa svime time: kakvim je sve spoznajama o stilu, cvjetnogotičkom i ranorenesansnom, vladao dok je oblikovao svoj govor i usavršavao graditeljsko-kiparski izraz, te koliko se u tom pogledu uspio nametnuti pokrajinskim sredinama, a koliko one njemu?

Iz jednog znatnog opusa, dakle, još naviru pitanja i trebat će ih pažljivo rješavati s potpunijim osvrtom na samoga Jurja, kao i na vrijeme i prostor njegova djelovanja. Oni se pak toliko stapaju i prepleću jer se u složenom nastupanju velikog majstora odražavaju mnoge suvremene pojave. Važne su nam one šire društvene, vezane uz prestižna nadmetanja kako među gradovima, tako među građanskim staležima, pa one političke od težnje za jedinstvom među priobalnim središtima, iskazane umjetničkom istorječnošću, do nastojanja za prihvaćanjem veza sa zaleđem ugroženim od Turaka. A

neovisno o približno nabrojenim zadacima ostaje spoznaja ne samo o vrsnoći Dalmatinčevih gradnja, osobitih ili izvornih rješenja, izražajnosti kipova nadahnutih sadržaja i istančanih oblika nego i velikoj njegovoj ulozi u južnoslavenskoj kulturnoj povijesti.

RIASSUNTO

GIORGIO DALMATA NELL'ARTE CROATA DEL XV SECOLO

Cvito Fisković

Il territorio di Zara in cui nacque Giorgio da Sebenico aveva una ricca tradizione architettonica della tarda antichità da cui si svilupparono le botteghe nostrane e si realizzarono, in contatto con l'arte dell'Europa occidentale, dal IX al XII secolo l'architettura e la scultura preromana e poi dal XIII al XV secolo l'architettura nonché la scultura romanica e gotica.

La comparsa di Giorgio Dalmata all'inizio del secolo XV era in tale ambiente una naturale conseguenza del suo sviluppo artistico, però, a causa delle misere condizioni economiche e della decadenza dell'artigianato artistico, il ragazzo di talento capì che non avrebbe progredito in esso. Si recò a Venezia, centro culturale di grande importanza che in quell'epoca aveva esteso la sua dominazione sulla Dalmazia. Giorgio si distinse nella bottega dei Bon, rappresentanti del gotico fiorito, e probabilmente aveva dei contatti con gli artisti rinascimentali toscani.

Da lì venne a Sebenico nel 1441 ben accettato dall'ambiente umanistico che aveva intravisto la capacità del proprio compatriota e gli affidò il compito di portare a termine la costruzione della Cattedrale.

Con tale lavoro si dimostrò valente e libero architetto e scultore. Non imitò i mediocri maestri che vi avevano lavorato fino allora, bensì diede forma diversa alla semplice pianta della chiesa e la ornò di sculture d'arte, la allargò con una navata trasversale e vi progettò una cupola, allungò le mura delle absidi con blocchi di pietra e li ravvivò con teste umane di una spiccata plasticità. Annesse con maestria il battistero, ne conformò l'architettura con una ricca decorazione in gotico fiorito. Vi aggiunse una sagrestia cavandosela da maestro nel limitato spazio urbanistico.

Attorno alla sua bottega raccolse molti maestri dalmati e diede incremento, con il suo entusiasmo e la sua abilità, alla scultura dalmata nonché all'architettura delle chiese, a quella urbanistica e a quella delle fortificazioni.

Quando le condizioni economiche non gli permisero di concentrare il proprio lavoro a Sebenico, lo attrasse l'ambiente umanistico di Spalato e di Zara.

Nell'ambito dei grandiosi monumenti di Diocleziano presenti nella città, diede prova del suo temperamento artistico: nell'altare con ciborio di Sant'Anastasio, nel sepolcro dell'arcivescovo Raniero, dove confermò il suo legame con il rinascimento, nonché nell'architettura civile urbanistica dei palazzi tardo-gotici.

L'attirò l'indipendente ed attiva Repubblica di Ragusa dove eccelse per la costruzione delle fortificazioni.

Nella da poco fondata città di Pago si distinse come progettista urbanistico.

Attivo e desideroso di creare attraversò l'Adriatico e ad Ancona diede prova del suo genio costruendo importanti monumenti di grande effetto, ricchi di sculture. Le sue opere spiccano in questa città. Il monumentale portale della chiesa di San Francesco alle Scale è uno dei più grandi monumenti del gotico fiorito. La Loggia dei Mercanti supera i palazzi veneziani dello stesso stile per luminosità e artisticità. Il rilievo della chiesa di Sant'Agostino è una delle opere più patetiche della sua epoca. Con queste opere egli creò nelle Marche le più valenti opere del tardo-gotico.

In questa parte d'Italia e nella natia Dalmazia con la sua universalità, con il suo talento e la sua diffusa attività incrementò l'architettura e la scultura che fino al suo apparire non erano sviluppate in queste regioni.

Legato alla terra natia, esemplare organizzatore di lavori di costruzione valente, ebbe una forte influenza e lasciò traccia sui lapicidi dalmati. Ma i suoi collaboratori e discepoli non riuscirono a raggiungerlo. Passarono via via al rinascimento che Giorgio aveva iniziato. Lavorando però in ambienti conservatori innamorati del decoro del gotico fiorito, non poté diventare un tipico maestro rinascimentale.

La sua grandezza sta nel fatto di aver nel già maturo umanesimo col stile tardo gotico fiorito inserito un po' di temperamento. Nella scultura introdusse il realismo e nell'architettura seppe trovare soluzioni originali. Con ciò ha dimostrato che anche una regione di precarie condizioni economiche può perseverare per secoli nei tentativi culturali ed artistici e creare delle opere d'arte di valore. Per la sua eccezionalità artistica Giorgio Dalmata divenne, dopo Radovan, una delle figure più eccelse dell'arte croata dei tempi antichi, e ne raggiunse l'apice della sua possibilità creativa.